

Чорна Лідія Валеріївна,
*докторка філософських наук, доцентка,
професорка кафедри інформаційної діяльності та медіакомунікацій
Національного університету «Одеська політехніка»
orcid.org/0000-0001-8527-2416
chorlidiya@gmail.com*

Танасійчук Іван Михайлович,
*аспірант кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»
orcid.org/0009-0003-5902-9270
ivantanasijcuk24@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізується феномен агресії та особливості її прояву в соціальних мережах. Підкреслено, що дослідження феномена агресії викликає істотний науковий інтерес у значній кількості учених, що втілюється в розробленні теоретичних концепцій і наукових гіпотез, покликаних досягнути на науковому рівні причини й передумови виникнення агресії в людини, дослідити фактори, що сприяють її проявам. Визначено, що невід'ємною частиною життєдіяльності суспільства в сучасному світі є соціальні мережі. З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій, висувається гіпотеза, що в майбутньому соціальні комунікації у віртуальній реальності переважатимуть над іншими типами соціальної взаємодії. Тому мета статті – визначити сучасну трактовку поняття «агресія» та надати філософський аналіз особливостям прояву агресії в соціальних мережах. Наголошено на тому, що феномен агресії є предметом розгляду філософії, психології, політології, соціології, правознавства, біології, медицини. Кожна галузь знань висвітлює агресію за допомогою застосування власних методів. Методологія, на якій базується стаття, ґрунтується на компаративному методі. Досліджено, як соціальна мережа може сприяти виникненню подразників і збудників, що сприяють перенесенню проявів агресії з віртуального світу до реального життя людини. Визначено, що в межах інтернет-простору людина бере активну участь в інформаційно-комунікаційних процесах за допомогою соціальних мереж. У межах інформаційного цифрового простору істотна кількість людей взаємодіє між собою, сприймаючи доступну інформацію по-різному, залежно від особливостей світогляду, менталітету, ціннісних орієнтацій, психічного стану та багатьох інших факторів. Описується, як інформація, викладена в соціальних мережах, може викликати негативні емоційні реакції, що сприяє проявам також і кіберагресії. Підкреслюються особливості проявів агресії саме під час взаємодії в соціальних мережах.

Ключові слова: агресія, віртуальна реальність, соціальна мережа, феномен «розгальмовування» (disinhibition), кіберагресія, інформаційно-комунікаційні процеси.

Chorna Lidiya,
*Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Information Activity and Media Communications
Odessa Polytechnic National University
orcid.org/0000-0001-8527-2416
chorlidiya@gmail.com*

Tanasiichuk Ivan,
*Postgraduate Student at the Department of Cultural Studies and Philosophy of Culture
Odessa Polytechnic National University
orcid.org/0009-0003-5902-9270
ivantanasijcuk24@gmail.com*

FEATURES OF THE AGGRESSION MANIFESTATION IN SOCIAL NETWORKS: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article analyzes the phenomenon of aggression and the peculiarities of its manifestation in social networks. It is emphasized that the study of the phenomenon of aggression arouses significant scientific interest, which is embodied in the development of theoretical concepts and scientific hypotheses designed to understand at the scientific level the causes and prerequisites of the occurrence of aggression in humans, to investigate the factors contributing to its manifestations. It was determined that social networks are an integral part of the life of society in the modern world.

Given the rapid development of digital technologies, it is hypothesized that in the future social communications in virtual reality will prevail over other types of social interaction. Therefore, the purpose of the article is to determine the modern interpretation of “aggression” concept and to provide a philosophical analysis of the aggression manifestation in social networks. It is emphasized that the phenomenon of aggression is the subject of philosophy, psychology, political science, sociology, jurisprudence, biology, and medicine. Each branch of knowledge covers aggression using its own methods. The methodology on which the article is based is based on the comparative method. It has been studied how a social network can contribute to the emergence of irritants and pathogens that contribute to the transfer of manifestations of aggression from the virtual world to the real life of a person. It was determined that within the Internet space, a person takes an active part in information and communication processes using social networks. Within the information digital space, a significant number of people interact with each other, perceiving the available information differently, depending on the features of worldview, mentality, value orientations, mental state and many other factors. The article describes how information posted on social networks can cause negative emotional reactions, which also contributes to manifestations of cyber-aggression. The particularities of the manifestations of aggression during interaction in social networks are emphasized.

Key words: aggression, virtual reality, social network, “disinhibition” phenomenon, cyber-aggression, information and communication processes.

Постановка проблеми. Дослідження феномена агресії викликає істотний науковий інтерес у значної кількості дослідників, що втілюється в розробленні теоретичних концепцій і наукових гіпотез, покликаних досягнути на науковому рівні причини й передумови виникнення агресії в людини, дослідити фактори, що сприяють її проявам. Науково обґрунтовані відповіді на вказані питання надають дослідники в таких сферах наукових знань, як філософія, психологія, медицина, біологія, політологія, соціологія, філософія права, філософська та культурна антропологія, нейронауки й багато інших.

Разом із тим, незважаючи на значний перелік наук, які намагаються досягнути феномен агресії, можна стверджувати, що агресія залишається не дослідженою повною мірою, підлягає постійному й ретельному вивченню з огляду на стрімкий розвиток нових інформаційних технологій сьогодення. Агресія проявляється майже в усіх сферах людської діяльності. Необхідно підкреслити, що невід’ємною частиною життєдіяльності суспільства в сучасному світі є соціальні мережі, які перестали бути лише інтернет-розвагами. З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій, можна припустити, що в подальшому соціальні комунікації у віртуальній реальності й онлайн-спілкування переважатиме над звичними типами соціальної взаємодії.

Так, у межах інтернет-простору людина бере активну участь в інформаційно-комунікаційних процесах за допомогою соціальних мереж. Мільярдна аудиторія занурюється до інформаційного цифрового простору, взаємодіє між собою, сприймаючи при цьому доступну

інформацію по-різному, залежно від особливостей світогляду, менталітету, ціннісних орієнтацій, психічного стану та багатьох інших факторів (Розова, 2023). Отже, певна інформація, викладена в соціальних мережах, може викликати негативні емоційні реакції в людини, що, у свою чергу, сприятиме, зокрема, і виникненню проявів агресії в суспільстві. Тому питання особливостей прояву агресії саме під час взаємодії в соціальних мережах набуває все більшої актуальності й вимагає проведення нових наукових досліджень.

Мета статті – описати сучасні тлумачення поняття «агресія» та надати філософський аналіз особливостям прояву агресії в соціальних мережах.

Методологія дослідження базується на герменевтичному методі та методах системного й компаративного аналізу.

Аналіз досліджень і публікацій. Феномен агресії є предметом розгляду філософії, психології, політології, соціології, правознавства, біології, медицини, нейронаук. Кожна галузь знань висвітлює агресію за допомогою застосування власної методології. Тому, звісно, не може бути єдиного правильного універсального тлумачення поняття агресії. При цьому завжди актуальним буде питання, що і якою мірою сприяє проявам агресії в людини, а також те, чи здатна людина повністю уникнути своїх агресивних еманаций.

Так, наприклад, якщо вивчати біологічні прояви агресії у тварин, то агресії можна надати таке визначення, як «дії, адресовані іншій тварині з метою її залякування,

придушення або нанесення їй фізичних травм» (Шаранова, 2012).

У праці «Соціальна психологія агресії» Барбара Крайхе підкреслює, що досить лаконічне визначення агресії в психології запропоновано А. Бассом, який тлумачить її як «реакцію, що завдає шкоди іншому організму» (Krahé, 2020).

У психологічному словнику агресія визначається як «індивідуальна або колективна дія, спрямована на нанесення фізичної або психологічної шкоди, матеріальної шкоди або на знищення іншої людини чи групи людей» (Сучасний тлумачний психологічний словник, 2007, с. 9).

Разом із тим саме філософська методологія дає змогу проаналізувати різні наукові підходи й осягнути феномен агресії більш системно. Так, Філософський енциклопедичний словник зазначає, що «агресія (від лат. «aggredior» – нападаю) – у філософії є поняттям, що позначає гранично насильницькі акти суб'єктів (сторін) взаємодії. Вирізняють агресію в рослинному, тваринному та соціальному світах. Так звана природна агресія пов'язана з інстинктом самозбереження й продовження роду, є важливим адаптивним механізмом усього живого. Агресія у світі соціальної інтеракції характеризується насильницькими й примусовими актами фізичної та вербальної поведінки суб'єктів, що виходять за межі фізичної самодостатності й духовної суверенності, у своїй деструктивній функції загрожують безпеці як окремого людського індивіда, так і соціального життя загалом. Тлумачення агресії неоднозначне – від релігійного й морального засудження (буддизм, християнство) до психологічного, політичного та історичного виправдання» (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 11).

Видатний мислитель Е. Фромм зазначає, що агресія може бути оборонною, і в цьому плані вона є виправданою, тим більше, що ця функція успадкована від тваринного світу. Проте навіть у такій формі агресія відрізняється від аналогічної у тварини передусім тим, що людина в силу розвитку розуму може передбачити загрозу. Людина відчуває набагато більше небезпек, ніж тварина, і стикається з більшою кількістю речей, небезпечних для її життя, ніж це буває в житті тварин (Fromm, 1973).

Таким чином, певні дослідники дотримуються думки, що людська агресія – це начебто

вдосконалена людським розумом тваринна агресія. Так, Конрад Лоренц стверджував, що сутність агресії полягає у внутрішньовидовій конкуренції за оволодіння природними ресурсами, що є вкрай потрібними для виживання (Lorenz, 1963).

Відомі американські дослідники Берон і Річардсон запропонували визначення, яке враховує низку нюансів феномена агресії. На їхню думку, «агресія – це будь-яка форма поведінки, націлена на образу або заподіяння шкоди іншій живій істоті, що не бажає подібного поводження» (Baron, Richardson, 1994).

Отже, необхідно підкреслити, що частина дослідників дійшла висновку, що агресія – це форма поведінки, намір, образа та реальне заподіяння шкоди одним суб'єктом іншому (наприклад, конкретно людиною або державою) й усвідомлення таких дій. Із викладеного вбачається, що філософський підхід щодо розуміння агресії тісно пов'язаний із тлумаченням агресії та агресивної поведінки в психологічному вимірі. Філософський пошук спирається в цьому випадку на теорії походження агресії, що вироблені в межах психології, яка насамперед досліджує основні причини виникнення агресії в людини. Так, у соціальній психології агресія пояснюється такими факторами, як індивідуальні чинники, вплив навколишнього середовища. Серед індивідуальних чинників окремо виділяють інстинкти, а також іноді саму агресію розглядають як вираження інстинкту людини. При цьому поняття агресії розмежовується на певні різновиди, що також сприяє її всебічному осягненню. Так, залежно від мети й наслідків агресія може бути ворожою та інструментальною. «Джерелом ворожої агресії є злість, спрямована на єдину мету – нашкодити. У випадку ж інструментальної агресії нанесення шкоди не є самоціллю: тут агресія виступає у якості засобу для досягнення певної мети» (Мойсеєва, 2013, с. 212). О. Мойсеєва підкреслює, що А. Маменді, В. Рал, Т. Фергусон наголошують на тому, що найважливішими ознаками агресії є «намір завдати шкоду, завдана шкода та порушення норми» (Мойсеєва, 2013, с. 212).

Цілком правомірно зазначає український дослідник В. Слюсар, що «агресивна поведінка може бути притаманна як особі, так і є моделлю соціальної дії групи осіб. Таким чином, агресія здійснюється на основі усвідомленого чи

неусвідомленого мотиву і завжди спрямована на конкретний об'єкт... І хоча для соціальних наук є проблемним встановлення факту навмисності певної дії для класифікації її як агресивної, оскільки це сфера індивідуального, утім однією зі стратегій агресії, особливо у соціальній сфері, є публічна демонстрація намірів» (Слюсар, 2014, с.72).

У цьому контексті можна погодитися з висновком української дослідниці О. Мойсеєвої щодо класифікації наукових концепцій феномена агресії. Так, вона зазначає, що «порівняльний аналіз існуючих концепцій показує, що поза чисто дескриптивними підходами до проблеми агресії (яким є, наприклад, класифікація агресивної поведінки, запропонована А. Бассом), усю гаму каузальних інтерпретацій проблеми можна звести до трьох основних концептуальних напрямків. Коротко їх можна сформулювати так: а) агресивні спонукання є вродженими (З. Фройд, К. Лоренц, Е. Фромм та ін.); б) агресія є відповіддю на фрустрацію (Дж. Доллард, Л. Берковіц та ін.); в) агресивна поведінка є результатом соціального наочіння (А. Бандура та ін.)» (Мойсеєва, 2013, с. 211).

Крім того, варто підкреслити, що деструктивний характер агресії завжди буде її основною рисою. Проте причини її виникнення й мотиви або цілі можуть різнитися, причому як у реальному, так і в онлайн-житті.

Виклад основного матеріалу. Перебуваючи в будь-якій формі соціальної взаємодії та беручи участь в інформаційно-комунікативних процесах, людина зберігає ті самі моделі поведінки та набір психоемоційних реакцій, що є притаманними саме їй психіці. Віртуальна реальність при цьому не буде винятком. Разом із тим можна припустити, що ступінь прояву цих емоцій може бути різним. З огляду на це, у контексті дослідження виникає запитання: чим відрізняється віртуальний світ (на прикладі соціальної мережі) від реального в сенсі розгляду його як середовища, де зароджується та проявляється агресія в людини?

Цілком очевидним є те, що віртуальний інтернет-простір створюється за аналогією з реальністю. Перебуваючи у віртуальному просторі соціальної мережі, людина залишається сама собою та реагує аналогічно тому, як це відбувалося б у реальному житті. Проте в цьому випадку варто дослідити деякі особливості

психоемоційних і поведінкових аспектів такої соціальної взаємодії.

Крім того, нагальним залишається питання зміни світоглядної парадигми суспільства внаслідок перенесення життя з реального до віртуального світу (Розова, Чорна, 2023). Але необхідно підкреслити, що феномен агресії існує й у соціальних мережах. Задля вивчення цього питання варто насамперед зрозуміти, що собою уявляє соціальна мережа як простір соціальної взаємодії, куди людина звертає свою увагу й де стає учасником інформаційно-комунікативних процесів, а також досягнути обсяг розповсюдження соціальних мереж у суспільстві.

Уперше поняття «соціальна мережа» сформульовано Джоном А. Барнсом у 1954 році в праці «Класи і збори в норвезькому островному приході», що ввійшла до збірки «Людські стосунки». Він запропонував схематично визначити соціальну мережу як безліч точок, з'єднаних між собою лініями, де під точками розумілися окремі індивіди й соціальні групи, а лінії позначали природу їх взаємодії (Barnes, 1954). Інші дослідники, зокрема Стенлі Вассерман і Кетрін Фауст, відзначають, що «соціальна мережа» – це соціальна структура, що складається з безлічі соціальних акторів і набору зв'язків між цими суб'єктами (Wasserman, Faust, 1993)

У Великій українській енциклопедії зазначається, що соціальна мережа – це веб-сайт або додаток, заснований на інтернет-технологіях; платформа для комунікацій користувачів, що дає їм можливість зв'язуватися, створюючи особисті інформаційні профілі, надаючи доступ до цих профілів іншим користувачам, створюючи спільноти зі спільними зацікавленнями. З наведеного вбачається, що навіть перші поняття «соціальна мережа» передбачали спілкування та взаємодію, що виникають між її учасниками, які поєднуються спільними інтересами й симпатією між собою. Іншими словами, це просте спілкування групи людей, які з об'єктивних чи суб'єктивних причин мають подібні вподобання й інтереси. Таке спілкування зазвичай позитивно впливає на цю групу людей, без ризику зародження агресії між ними (Велика українська енциклопедія, 2015–2023).

Першим інтернет-сайтом, який пропонував можливість роботи із соціальними мережами, був classmates.com, який з'явився в 1995 році.

Пізніше, у 1997 році, з'явився SixDegrees.com. Із 2001 року почали з'являтися сайти, у яких використовували технологію під назвою «Коло друзів». Ця форма соціальних мереж, яку широко використовували у віртуальних спільнотах, набула широкої популярності у 2002 році та розквітнула з появою сайту Friendster (Соціальні мережі: поняття, історія виникнення). З розвитком інтернету і створенням електронних соціальних мереж, які для зручності називають «соціальними мережами», очне й відфільтроване спілкування перейшло до віртуального світу, де учасники інтернет-ресурсу вже не є такими захищеними, не можуть знаходитися у своїй зоні комфорту, ураховуючи безперервне неконтрольоване оновлення всіх соціальних мереж і вільний доступ до персональної сторінки мільярдної аудиторії (за умови відповідних налаштувань конфіденційності).

Отже, соціальні мережі є однією з форм віртуальної реальності, у якій сучасна людина починає проводити не менше часу, аніж у реальному світі. Так, за результатами дослідження, проведеного компанією InSitesConsulting, 70% користувачів інтернету, що становить близько 1 млрд осіб, активно експлуатують соціальні мережі. Понад 600 млн споживачів відвідують соціальні мережі щодня. У 2012 році кількість користувачів соціальних мереж в Україні вперше перевершила кількість користувачів електронної пошти: їх використовують 56% усієї інтернет-аудиторії. Акаунтами в соціальних мережах, за мінімальними оцінками, володіє 8,5 млн. громадян (Романуха, 2014). Тобто у 2012 році кількість користувачів соціальних мереж становила близько 1 мільярда осіб. Згідно з інформацією, наданою на сайті statista.com, у 2020 році найпопулярніша соціальна мережа у світі – Facebook, налічувала майже 2,5 мільярда MAU на місяць. Додаток Instagram, що використовується здебільшого для обміну фотографіями й відео, мав 1 мільярд MAU (Шаранова). У 2022 році, щоб виміряти MAU для кожної платформи, журналісти Visual Capitalist перевірили різні джерела, включаючи останні звіти компанії SEC і квартальні звіти про прибутки. За результатами розслідування, Visual Capitalist надав таку інформацію про найпопулярніші соціальні мережі: зазначив їх назву, рейтинг, країну походження та місячну аудиторію активних користувачів:

- Facebook (U.S.) – 2,910 млн MAU;
- YouTube (U.S.) – 2,291 млн MAU;
- WhatsApp (U.S.) – 2,000 млн MAU;
- Messenger (U.S.) – 1,300 млн MAU;
- Instagram (U.S.) – 1,287 млн MAU;
- WeChat (China) – 1,225 млн MAU;
- Kuaishou (China) – 1,000 млн MAU;
- TikTok (China) – 1,000 млн MAU;
- Telegram (UAE) 600 млн MAU;
- Qzone (China) – 600 млн MAU;
- QQ (China) – 591 млн MAU;
- Weibo (China) – 566 млн MAU;
- Douyin (China) – 550 млн MAU;
- Snapchat (U.S.) – 538 млн MAU;
- Twitter (U.S.) – 463 млн MAU;
- Pinterest (U.S.) – 454 млн MAU;
- Reddit (U.S.) – 430 млн MAU;
- LinkedIn (U.S.) – 310 млн MAU;
- Quora (U.S.) – 300 млн MAU;
- Skype (U.S.) – 300 млн MAU;
- Tieba (China) – 300 млн. MAU.;
- Viber (Japan) – 250 млн MAU;
- Teams (U.S.) – 250 млн MAU;
- Imo (U.S.) – 212 млн MAU;
- Line (South Korea) – 169 млн MAU;
- Picsart (U.S.) – 150 млн MAU;
- Likee (Singapore) – 150 млн MAU;
- Discord (U.S.) – 140 млн MAU.

Тобто станом на 2022 рік у світі вже налічувалося понад 4,5 мільярда людей, які користуються певним видом соціальних мереж, приблизно 58% населення планети (Найпопулярніші соціальні мережі в Україні та країнах світу, 2020).

У січні 2023 року дослідницькі групи з Meltwater і We Are Social підготували вичерпний звіт Digital 2023, у якому поділилися інформацією про найбільш значущі тенденції в цифровому просторі сучасності, а також прогнозами про тренди на наступні місяці 2023 року, зокрема надано інформацію, що на початку 2023 року соціальними мережами користуються 94,6% усіх користувачів інтернету (We are social, 2023). Отримані результати приголомшують. Кількість унікальних користувачів соціальних мереж з 2001 року до 2023 року безперервно зростає. Мільярдна незнайома в реальному житті між собою аудиторія може віртуально перебувати й активно взаємодіяти в одному місці в певних проміжках часу.

Отже, з огляду викладене, хотілося б підкреслити таку особливість соціальної мережі (як частини віртуальної реальності, де перебуває людина) в контексті проявів різноманітних реакцій людини й агресії зокрема. У реальному житті жодна людина без допомоги цифрових медіа й технологій не може налагодити та фізично підтримувати (у незначний часовий інтервал) таку кількість інформаційно-комунікативних зв'язків з іншими особами, як в інтернет-просторі загалом і, звісно, у соціальних мережах. Цілком очевидним є те, що саме цифрові медіа й інформаційні технології сучасності дедалі більше забезпечують людині можливість активної соціальної взаємодії та обробки істотної кількості інформації. Індивід приділяє свою увагу й пропускає крізь себе нескінченні потоки інформації. За часів, що передували інтернет-ері та повсюдній діджиталізації, реалізувати це в таких обсягах було неможливим.

Отже, здобуваючи можливості для активнішої участі одночасно в значній кількості інформаційно-комунікаційних процесів, людина, відповідно, здатна проявити більше психоемоційних реакцій. Тому внаслідок інтенсивнішої соціальної взаємодії пропорційно утворюється більше умов для прояву й агресії її суб'єктами. При цьому варто звернути увагу на те, що невинне залучення людини до соціальних мереж сприяє тому, що обмін інформацією та спілкування учасників відбувається вже не лише в групах, створених на основі подібних інтересів чи хоча б приблизно схожих світоглядних орієнтирів. Потрапляючи до комунікаційного простору, створеного в межах певної соціальної мережі, людині необхідно прикладати значні зусилля, щоб відфільтрувати зайве, при цьому зберегти нейсприйнятливості (своєрідний імунітет) і залишитися поза впливом негативної інформації. Крім того, це ускладнюється неможливістю відчувати себе в повній інформаційній безпеці, вступаючи до активної взаємодії, як, наприклад, у разі отримання небажаних коментарів інших користувачів на свою адресу або ознайомлення з інформацією, що може бути провокативною чи, за суб'єктивною оцінкою користувача, не відповідати дійсності. У таких випадках однією з природних реакцій у людини стане обурення або навіть такий крайній емоційний прояв, як

агресивність, стосовно іншої незнайомої особи чи групи осіб спочатку у віртуальному житті, а пізніше, можливо, і в реальному, звісно, за певних умов. Варто звернути увагу на те, що агресія, яка зароджується й виплескується внаслідок соціальної взаємодії в інтернет-мережі й онлайн, може спричинити прояв не лише негативних емоцій, а й агресивної поведінки в людей у реальному житті.

Тому не менш важливим для осмислення є усвідомлення того, яким чином соціальна мережа може бути спонукальним фактором для перенесення агресії з віртуального до реального життя людини. Зокрема, в українському суспільстві факти, що підтверджують перенесення агресії із соціальних мереж до реального життя, можна знайти в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Так, прояви агресії як реакції на інформацію, викладену в соціальних мережах (наприклад, у завантажених файлах чи коментарях до них), є досить розповсюдженим явищем. Судова система заповнена низкою справ, пов'язаних із некоректною поведінкою чи відповідними висловлюваннями в соціальних мережах і наслідками, які реалізувалися в реальному житті.

Як приклад можна навести вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області в кримінальній справі № 607/20731/20, відповідно до якого одна особа завдала іншій особі тілесні ушкодження через коментарі непристойними словами під фотографіями в соціальній мережі з її зображенням і, можливо, зображенням її дитини. Суд дійшов висновку про доведеність винуватості особи в учиненні кримінального проступку та кваліфікував її дії за частиною першою статті 126 Кримінального кодексу України як умисне вчинення насильницьких дій, що завдали фізичного болю й не спричинили тілесних ушкоджень (<https://reyestr.court.gov.ua/> Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області у справі № 607/20731/20).

Іншим прикладом проявів агресії в реальному світі, викликаній користуванням осіб соціальними мережами, є фабула справи № 171/1056/21, а саме: «Потерпіла ОСОБА_4 показала суду, що проживає з обвинуваченим у зареєстрованому шлюбі, від якого мають чотирьох дітей, троє з яких є неповнолітніми. З недавніх пір стосунки з обвинуваченим

погіршилися, оскільки обвинуваченому не подобається, що вона спілкується у соціальній мережі «Фейсбук» з друзями. З даного приводу у них неодноразово виникали сварки, про що вона повідомляла працівників поліції та обвинувачений був притягнутий до адміністративної відповідальності. 06.03.2021 року близько 17 год. вона знаходилася у квартирі за місцем проживання разом із сином ОСОБА_7, при цьому в руках у неї був мобільний телефон. Обвинувачений, побачивши у неї в руках мобільний телефон, в черговий раз почав сварку, ображав її, а потім схватив її за руки та наніс удар кулаком в область лівого ока, а коли син ОСОБА_7 за неї намагався заступитися, то обвинувачений наніс удар кулаком руки в область лівого ока сину та вкусив його за палець» (<https://reyestr.court.gov.ua/> Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області у справі № 171/1056/21). Наведена цитата з описової частини судового рішення і цієї справи свідчить про те, що, не зважаючи на віртуальний вимір функціонування соціальних мереж, вони сприймаються людьми вже як невід’ємна частина реального життя з усіма наслідками, що звідси випливають.

На жаль, останнім часом кількість судових справ такої категорії дедалі збільшується та поширюється, що свідчить про активний вплив соціальних мереж на суспільство, зокрема в контексті породження агресивних проявів людської поведінки.

Крім того, варто звернути окрему увагу на те, що в сучасній науковій думці розмежовують поняття агресії та кіберагресії, зараховуючи останню до проявів агресії виключно у віртуальному просторі. Так, дослідниця з Греції Е. Александрополу в дослідженні «Соціальні медіа та агресивна поведінка: якою мірою соціальні медіа впливають на агресію» наводить дані дослідження, у якому взяли участь 181 000 підлітків віком від 11 до 15 років з 42 країн. У цьому дослідженні вивчали, як користування соціальними медіа пов’язане з учиненням злочинів і віктимізацією від кібербулінгу залежно від статі. За результатами вказаного дослідження встановлено, що «відсутність зорового контакту з більшою ймовірністю змушує людей поводитися агресивно, а якщо це повторюється, може призвести до ефекту «онлайн-розгальмовування» (disinhibition),

який називають також ефектом токсичного розгальмовування, коли йдеться про злочин (Alexandropoulou, 2021).

Висновки. Отже, існує шість взаємопов’язаних особливостей, які спричиняють ефект disinhibition в інтернеті, – це анонімність, асинхронність, невидимість, соліпсизм, дисоціативна уява, тобто сприйняття цього як гри, і мінімізація статусу й влади. Вищезгадані особливості разом із відсутністю захисту з боку жертви, створюють для агресора легкий шлях для агресії в інтернеті, оскільки не несе жодних наслідків. Онлайн-середовище, схоже, сприяє використанню механізмів морального відсторонення, даючи змогу людям виправдовувати свої дії. Кіберагресори користуються емоційним розривом, який створюється за допомогою соціальних мереж через фізичну відстань.

Отже, під час аналізу феномену агресії в контексті користування соціальними мережами варто враховувати такий важливий фактор, як анонімність повною чи певною мірою. Саме анонімність може призводити до таких негативних проявів поведінки, як агресія в онлайн-середовищі. Дослідники дедалі частіше акцентують увагу в цьому сенсі на вищезгаданому ефекті «розгальмовування» (disinhibition), адже повна чи часткова анонімність у соціальній мережі сприяє більш вільній поведінці користувачів, що не піддається притягненню до відповідальності в разі порушення певних норм моралі.

Погоджуючись із поглядами Еріха Фромма, що «агресивність людини – це надбання останніх століть її історії, і викликана вона соціальними обставинами» (Fromm, 1973), і враховуючи викладене вище, можемо припустити, що людина стає більш схильною до агресивних проявів за наявності певних умов. До таких «сприятливих» для проявів агресії умов можна зарахувати створене у віртуальній реальності середовище соціальних мереж, у яких загальний обсяг одноментно доступних психологічних подразників для людини є набагато більшим порівняно з реальним світом. Крім того, описаний вище фактор повної або часткової анонімності, що тягне за собою ефект «розгальмовування», також сприяє більш вільному прояву різноманітних емоцій, як позитивних, так і негативних.

Будучи лише інструментом для комунікації, соціальні мережі не можуть бути оцінені

з позиції категорій «добра» і «поганого» для суспільного розвитку. Так само будуть не зовсім коректними спроби однозначного оцінювання їх впливу на формування світогляду або ціннісних орієнтацій людини. Соціальні мережі – це лише створена людиною одна з форм віртуальної реальності, тоді як якість і специфіка змістовного інформаційного наповнення соціальних мереж залежить від усіх учасників такої соціальної взаємодії. Тому під час вивчення причин, передумов і наслідків прояву агресії в соціальних мережах, безумовно, варто постійно відслідковувати й аналізувати ці прояви з огляду на

повноцінне розуміння людської природи з урахуванням наявного в ній екзистенціалу страху. Крім того, необхідно зосереджувати зусилля на науковому розробленні заходів із навчання інтернет-користувачів заходів і методів інформаційно-психологічної безпеки за активного занурення у віртуальну реальність, адже лише сама людина, будучи обізнаною в тій сфері, з якою вона взаємодіє, буде спроможною протистояти різноманітним інформаційним провокаціям і викликам, а також більш свідомо підходити до активної участі в інформаційно-комунікаційних процесах віртуального простору.

Список використаних джерел:

1. Alexandropoulou E. Social media and aggressive behavior: to which extent social media influences aggression. *Academia Letters*, 2021. URL: <https://doi.org/10.20935/AL812>.
2. Barnes J. (1954). Class and Committees in a Norwegian Island Parish. *Human Relations*, 7. URL: <http://dx.doi.org/10.1177/001872675400700102>.
3. Baron R., Richardson, D. (1994). *Human aggression* (2nd ed.). Plenum Press.; Berkowitz L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control*. McGraw-Hill Book Company; Geen R.G., Donnerstein E. (Eds.). (1998). *Human aggression: Theories, research, and implications for social policy*. Academic Press; Tedeschi J.T., Felson, R.B. (1994). *Violence, aggression, and coercive actions*. American Psychological Association. URL: <https://doi.org/10.1037/10160-000>.
4. Велика українська енциклопедія (2015–2023). Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» за участі Інституту програмних систем НАН України. URL: <https://vue.gov.ua/агресія>.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень <https://reyestr.court.gov.ua/> Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області у справі № 607/20731/20;
6. Єдиний державний реєстр судових рішень <https://reyestr.court.gov.ua/> Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області у справі № 171/1056/21.
7. Krahé V. *The Social Psychology of Aggression*. (2020), 516 p.
8. Lorenz K. *On Aggression*. 1963, 324p.
9. Мойсеева О.Є. Історико-психологічний аналіз феномену агресії. Збірник наукових праць. *Психологічні науки*. Том 2. Випуск 10 (91). 2013. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/44_4.pdf.
10. Найпопулярніші соціальні мережі в Україні та країнах світу (2020). URL: <https://uaspectr.com/2020/06/23/najpopulyarnishi-sotsialni-merezhi-v-ukrayini-ta-krayinah-svitu-2020/>.
11. Рейтинг: найпопулярніші соціальні мережі у світі та кому вони належать. Інтернет ресурс. URL: <https://uaspectr.com/2021/12/12/najpopulyarnishi-sotsialni-merezhi-u-sviti-2022/>.
12. Розова Т.В. Digital anthropology: шлях від етнографічних досліджень до осягнення проблеми людини кіберантропологією. *Digital transformations in culture: Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. С. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-319-4-1>.
13. Розова Т.В., Чорна Л.В. Культурно-антропологічні трансформації: шлях від тексту до образу. *Cultural and artistic practices: world and Ukrainian context*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. С. 440–467. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-322-4-20>.
14. Романуха З. Університетські бібліотеки України в соціальних мережах. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 1.
15. Русаков С.С. (2014). Потенціал соціальних мереж в сучасному навчально-виховному процесі. *Гуманітарний корпус* : збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, психології, педагогіки та історії. Випуск 2. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. С. 101–102.
16. Слюсар В.М. Поняття «агресія» у предметному полі соціальної філософії в контексті дослідження проблеми насилля. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія «Філософські науки»* / гол. ред. В.С. Пазенок. Київ : КУТЕП, 2014. Вип. 18. 393 с. URL: <https://www.academia.edu/10972263>.
17. Соціальні мережі: поняття, історія виникнення. URL: <https://zounb.zp.ua/resource/zaporizkyy-kray/zaporizhzhya-bibliotechna/fahova-osvita/socialni-merezhi-piv>.
18. Соціологія: словник термінів і понять. Київ : Кондор, 2006. 372 с.

19. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
20. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
21. Fromm, Erich. *The Anatomy of Human Destructiveness*, 1973, 534 p. URL: https://lust-for-life.org/Lust-For-Life/_Textual/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp.pdf.
22. Шаранова М. Життя без агресії – реальність чи утопія? 2012. URL: <http://technocrat.org.ua/zhittya-bez-agresiyi-realist-chi-utopiya>.
23. Wasserman S., Faust K. (1994). *Social Network Analysis in the Social and Behavioral Sciences*, *Social Network Analysis: Methods and Applications*. New York: Cambridge University Press. P. 12–26.
24. We are social 2023: соціальні мережі, інтернет та тенденції електронної комерції. Інтернет ресурс. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/we-are-social-2023>.

References:

1. Alexandropoulou E. (2021). Social media and aggressive behavior: to which extent social media influences aggression. *Academia Letters*. <https://doi.org/10.20935/AL812>.
2. Barnes J. (1954). Class and Committees in a Norwegian Island Parish. *Human Relations*, 7. URL: <http://dx.doi.org/10.1177/001872675400700102>.
3. Baron R., Richardson, D. (1994). *Human aggression* (2nd ed.). Plenum Press.; Berkowitz L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control*. McGraw-Hill Book Company; Geen R.G., Donnerstein E. (Eds.). (1998). *Human aggression: Theories, research, and implications for social policy*. Academic Press; Tedeschi J.T., Felson, R.B. (1994). *Violence, aggression, and coercive actions*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10160-000>.
4. Velyka ukrainska entsyklopediia (2015–2023). [The Large Ukrainian Encyclopaedy] Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychnе vydavnytstvo» za uchasti Instytutu prohramnykh system NAN Ukrainy. URL: <https://vue.gov.ua/agresiya> [in Ukrainian].
5. <https://reyestr.court.gov.ua/VyrokTernopilskohoMiskraionnohoSudTernopilskoiOblastiUSpravi№607/20731/20> [The verdict of the Ternopil City District Court in the case № 607/20731/20] [in Ukrainian].
6. <https://reyestr.court.gov.ua/VyrokApostolivskohoRaionnohoSuduDnipropetrovskoiOblastiUSpravi№171/1056/21>. [The verdict of the court in the case № 171/1056/21]. [in Ukrainian].
7. Krahe B. *The Social Psychology of Aggression*. (2020), 516 p. [in English].
8. Lorenz K. *On Aggression*. 1963, 324 p.
9. Moiseieva O.Ie. Istoryko-psykholohichniy analiz fenomenu ahresii. [Historical and psychological analysis of the phenomenon of aggression.] *Zbirnyk naukovykh prats. Psykholohichni nauky – Collection of scientific works. Psychological sciences*. Volume 2. Issue 10 (91), 2013. http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/44_4.pdf [in Ukrainian].
10. Naipopuliarnishi sotsialni merezhi v Ukraini ta krainikh svitu (2020). [The most popular social networks in Ukraine and the countries of the world]. URL: <https://uaspectr.com/2020/06/23/najpopulyarnishi-sotsialni-merezhi-v-ukrayini-ta-krayinah-svitu-2020/> [in Ukrainian].
11. Reitynh: naipopuliarnishi sotsialni merezhi u sviti ta komu vony nalezhat. Internet resurs. Rezhym dostupu: <https://uaspectr.com/2021/12/12/najpopulyarnishi-sotsialni-merezhi-u-sviti-2022/> [in Ukrainian].
12. Rozova T.V. Digital anthropology: shliakh vid etnografichnykh doslidzhen do osiahnennia problemy liudyny kiberantropologiiieu. [Digital anthropology: the way from ethnographic research to the understanding of the human problem by cyber-anthropology]. *Digital transformations in culture: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. p. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-319-4-1> [in Ukrainian].
13. Rozova T.V., Chorna L.V. Kulturno-antropologichni transformatsii: shliakh vid tekstu do obrazu. Cultural and artistic practices: world and Ukrainian context. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 440–467. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-322-4-20> [in Ukrainian].
14. Romanukha Z. Universytetski biblioteki Ukrainy v sotsialnykh merezhakh [University libraries of Ukraine in social networks]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, 2014. Vol. 1. [in Ukrainian].
15. Rusakov S.S. (2014). Potentsial sotsialnykh merezh v suchasnomu navchalno-vykhovnomu protsesi [The potential of social networks in the modern educational process]. *Humanitarnyy korpus: [zbirnyk naukovykh statey z aktualnykh problem filosofii, psykholohii, pedahohiky ta istorii] – Humanitarian corpus: [collection of scientific articles on current problems of philosophy, psychology, pedagogy and history]*, 2, Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova, 101–102 [in Ukrainian].
16. Sliusar V.M. Poniattia «ahresii» u predmetnomu poli sotsialnoi filosofii v konteksti doslidzhennia problemy nasyllia. [The concept of «aggression» in the subject field of social philosophy in the context of the study of the problem of

---

violence]. *Naukovi zapysky Kyivskoho universytetu turizmu, ekonomiky i prava. Serii: filosofski nauky – Scientific notes of the Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Series: Philosophical Sciences*. Edit. Pazenok V., Kyiv: KUTEP, 2014, Vol. 18, 393 p. URL: <https://www.academia.edu/10972263> [in Ukrainian].

17. Sotsialni merezhi: poniattia, istoriia vynyknennia [Social Networks: Concepts, History of Emergence]. URL: <https://zounb.zp.ua/resourse/zaporizkyy-kray/zaporizhzhya-bibliotechne/fahova-osvita/socialni-merezhi-piv> [in Ukrainian].

18. Sotsiologia: slovnyk terminiv i poniat. [Sociology: a dictionary of terms and concepts]. K.: Condor, 2006. 372 p. [in Ukrainian].

19. Suchasnyi tлумachnyi psykhologichnyi slovnyk (2007). [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor, 640 p. [in Ukrainian].

20. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk: entsyklopedyia (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary: encyclopedia] NAS of Ukraine, Institute of Philosophy named after H. Skovoroda; chief ed. V.Shinkaruk. Kyiv: Abrys, 742 p. [in Ukrainian].

21. Fromm Erich. *The Anatomy of Human Destructiveness*, 1973, 534 p. https://lust-for-life.org/Lust-For-Life/_Textual/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp.pdf [in English].

22. Sharanova M. *Zhyttia bez ahresii – realnist chy utopiia?* [Life without aggression – reality or utopia?] (2012). URL: <http://technocrat.org.ua/zhittya-bez-agresiyi-realnist-chi-utopiya> [in Ukrainian].

23. Wasserman S., Faust K. (1994). *Social Network Analysis in the Social and Behavioral Sciences*, Social Network Analysis: Methods and Applications. New York: Cambridge University Press. P. 12–26 [in Ukrainian].

24. *We are social 2023: соціальні мережі, інтернет та тенденції електронної комерції*. [We are social 2023: social networks, internet and e-commerce trends.] URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/we-are-social-2023> [in Ukrainian].